

ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРОФЕСИОНАЛНА ЕТИКА В СЧЕТОВОДСТВОТО И ОДИТА: ПРОБЛЕМИ ЗА РЕШАВАНЕ

Проф. д-р Фаня А. Филипова

Регистриран одитор

Икономически университет, Варна

Катедра „Счетоводна отчетност“

Ключови думи:

Професионална етика

Етика и счетоводство

Преподаване на професионална етика в одита

Професионално-етичен кодекс на счетоводителите

Професионално-етични дилеми

Подходи за преподаване на професионална етика в счетоводството

JEL

класификация:

I23, M16, M41

Резюме

В статията накратко се анализира състоянието на обучението по професионална етика в счетоводството и одита в университетите по света и главно в България. Защитава се нуждата, потребността от подобно обучение. Събрана е публично-достъпната информация относно обучението (или липса на такова) по професионална етика в счетоводството/одита за 10 университета в България и се дискутират техните учебни подходи/планове/програми. В резултат на анализа на различията в подходите авторът подкрепя разбирането, че проблемите на професионалната етика в счетоводството/одита следва да се разглеждат в една самостоятелна учебна дисциплина, която да е задължителна (а не избираема); с подходящ по размер хорариум от лекции и упражнения (например 30/30 при редовната форма на обучение); в последната година на бакалавърската и/или в магистърската степен с изучаване на счетоводство/одит. Нейното учебно съдържание и обучителни подходи следва да се базират на опита, постиженията, препоръките, стандартите и разработените учебни материали от Международната федерация на счетоводителите (IFAC) и специализираните ѝ органи – Международен комитет по стандарти за счетоводно образование (IAESB) и Международен комитет по етика (IESB). Отделено е внимание и на ролята на ИДЕС и на фирмите от Голямата четворка по отношение обучение и поддържане квалификацията на счетоводителите и одиторите в областта на професионалната етика.

1. Въведение

Ежедневно медиите ни заливат с информация, свързана с нарушения, в т.ч. финансови, икономически, договорни и др., както в България, така и по света. И всичко това не би могло да се осъществи без знанието или намесата, или помощта и съветите на финансиста, консултантите, счетоводителите, одитори, юристи, IT специалисти и др. В традиционното си ежегодното глобално изследване, посветено на измамите (PwC, 2022), PwC установява, че 46% от изследваните компании са се сблъскали с даден вид икономическо престъпление, измама, корупция през последните 24 месеца. И този значим процент е почти константен през последните няколко години. В обхвата на изследваните измами и икономически престъпления се включват и счетоводни измами, вкл. измами във финансовите отчети; киберизмами; данъчни измами; подправяне на документи и подписи; измами и злоупотреби с фирмени активи; пране на пари; злоупотреби с вътрешна информация; злоупотреби от страна на персонала; нарушения на антигръстово законодателство и др. Значителният процент – 46%, показва, че измамите, икономическите и финансовите престъпления и нарушения имат много широко проявление и мащаби в днешния свят. Това отново поставя на дневен ред въпроса за ролята, отговорността на счетоводители, одитори, финансови специалисти, консултанти за предотвратяване и разкриване на подобни незаконни и неприемливи практики. А това от своя страна е свързано с проблема за професионалната етика и нейното преподаване.

Счетоводството е призвано да създава полезна информация, която да служи за разумни управленски, инвестиционни и други бизнес решения. Последните от своя страна имат многостранен ефект върху всички сфери на икономическия и социалния живот. Независимият финансов одит следва да установи доколко информацията във финансовите отчети е достоверна в съществените ѝ аспекти и дали дава вярна и честна представа за финансовото състояние, резултатите от дейността, паричните потоци и напоследък – за бизнесмодела на предприятието и съпричастността му към устойчиво развитие. За да изпълняват тези свои функции, счетоводната и одиторската професия следва да се ръководят както от чисто професионални (най-вече технически и нормативни по своята същност) принципи и правила, така и от морални норми. Защото водещо за всяка професия е доверието, на което почиват взаимоотношенията между професионалиста и получателите на професионалната услуга (клиентите и другите заинтересовани лица); отговорността и следването на високи професионални стандарти. Всичко това попада в обхвата на професионалната етика.

Изследванията и животът сочат, че част от хората имат вътрешно развита ценностна система (по природа; чрез семейното възпитание и среда; чрез обучение и самообучение), която им помага понякога интуитивно, а друг път – анализирайки, но с лекота и охота, да разбират, оценяват и прилагат универсалните морални принципи и норми, включително и тези, характерни за дадена професия. Друга част от хората нямат или не искат да следват общоприемливото разбиране за морал, етика и за дължимото човешко поведение, включително в професията. Именно за тази втора група

хора писаните етични кодекси са наложителни, т.е. от особено важно значение. Но тези кодекси, за да се прилагат правилно, следва да се познават от тези, към които са адресирани. Обемът на Международния етичен кодекс на професионалните счетоводители (издание 2022 г.) вече е около 300 стр.! Без разбиране на смисъла и начина на прилагане на принципите, нормите и изискванията на този кодекс професионалните счетоводители, които са поели ангажимент да го следват, трудно сами биха успели да се ориентират и да вземат правилни решения при попадане в съответна професионално-етична дилема.

Всичко горепосочено прави въпроса за обучението по професионална етика в счетоводството/одита актуален и дискуссионен.

Цел на настоящето изследване е на база практическия опит на автора както като университетски преподавател (с 35 г. стаж, като от 1998 г. преподава като самостоятелна дисциплина „Професионална етика в счетоводството“), така и като практикуващ одитор (с 30 г. стаж) да се представи обобщено състоянието на обучението по професионална етика в счетоводството/одита в университетите в България, както и ролята на професионалната организация на дипломираните експерт-счетоводители (ДЕС) и регистрираните одитори ИДЕС в това отношение, вкл. и отношението на фирмите от Голямата четворка. В резултат на този анализ авторът се стреми да очертае съществуващите проблеми и да предложи своето виждане за тяхното решение.

Горната цел налага изследването да си постави следните задачи:

1. Преглед и дискусия относно състоянието и необходимостта от обучение по професионална етика в счетоводството/одита по света и в България.
2. Коментар и дискусия относно съществуващите проблеми при обучението по професионална етика в счетоводството/одита, най-вече в България.
3. Дискусия относно възможните решения на проблемите в университетското обучение в областта на професионалната етика в счетоводството/одита.

Използваните изследователски подходи са главно качествени (проучване на литературата и нормативни източници по въпроса) и изследване съдържанието (content analysis) на публично-достъпните източници на информация (от интернет сайтовете) на 10 университета в България, както и сайтовете и докладите за прозрачност на четирите най-големи одиторски компании (регистрираните им дружества в България).

С оглед поставените ограничения в обема на публикацията всички така маркирани проблеми са представени възможно най-обобщено. Детайлният им анализ е обект на други сродни, свързани изследвания на автора.

2. Състояние на обучението по професионална етика в счетоводството/одита. Необходимост от това обучение

2.1. Състоянието по света

След 80-те години на ХХ век, успоредно със зачестяването на крупни счетоводни скандали, в които има замесени и одитори, университетите, особено в страни като САЩ, Великобритания и др., започнаха да обръщат повече внимание на проблемите на професионалната етика в счетоводството и одита, вкл. да въвеждат самостоятелни учебни дисциплини с подобна проблематика. Следващият тласък в това направление стана след скандала/фалита на американската компания „Енрон“ (2001 – 2002 г.), както и след голямата финансова криза през 2008 – 2009 г. **И все пак специалистите и изследователите считат, че постигнатото в това отношение продължава да е незадоволително.** (вж. Claire, E., A. Pernsteiner (2014); Mardawi, Zeena; Seguí-Mas, Elies; Tormo-Carbó, Guillermina (2021); Dellaportas, S. (2006); (2011) и др.)

Причините за сравнително слабия напредък в обучението по професионална етика в университетите главно произтичат (според автора) от трудностите при преподаване на подобна дисциплина. Нихилистичното отношение към морала (особено към бизнес морала) на голяма част от обществото, което се насажда и в част от студентите; честите финансови скандали, злоупотреби и нарушения създават неблагоприятна среда за обсъждане и убеждаване на младите хора, че професията освен технически и нормативни, задължително изисква и нравствени качества и следване на професионална етика. В изследванията по темата има почти пълно единомислие, че бъдещите професионалисти следва да бъдат запознати и убедени (доколкото това е възможно) в принципите и правилата на професионалната етика. Дискусиите кой (с каква квалификация), как и какво да преподава в тази област авторът счита вече за изчерпани, защото има достатъчно ясни отговори за тях. Това, което е във фокуса на настоящата публикация, е да се формулират съществуващите в момента проблеми в областта на обучението и подготовката в областта на професионалната етика в счетоводството/одита, главно в България, и да се предложат възможни начини за тяхното решаване.

2.2. Състоянието в България

На база публично достъпна информация – от сайтовете на десет вуза¹ в България относно това дали се изучава професионална етика в счетоводството/одита, в т.ч. дали като самостоятелна дисциплина/курс и/или като част от друга, свързана; дали е задължителна или избираема; в кой семестър, с какъв хорариум (лекции/упражнения); какво включва учебното съдържание; какви обучителни подходи са декларирани за преподаване на дисциплината/проблематиката; каква литература е посочена като задължителна и/или допълнителна; лице с каква квалификация я преподава, се установява следното:

---

¹ Информацията от сайтовете на тези 10 университета е събирана от автора през м. юли 2023 г.

1. В УНСС – гр. София се изучава като избираема дисциплина, летен семестър на 4 курс бакалаври, спец. „Счетоводство“, РО, под наименование „Професионална етика и независимост“, с хорариум 60/60. И като избираема дисциплина, летен семестър на 4 курс бакалаври, спец. „Счетоводство и контрол“, ДО, под наименование „Професионална етика и независимост“, с хорариум 9/9.

2. В Стопанска академия „Д. Ценов“ – гр. Свищов, се изучава като избираема дисциплина, летен семестър на 4 курс бакалаври, спец. „Счетоводство и контрол“, РО, ЗО и ДО, под наименование „Професионална етика в счетоводството“, с хорариум 18/0 за РО и ДО, и съответно 9/0 за ЗО.

3. В Икономически университет – гр. Варна – като задължителна дисциплина в магистърската степен „Счетоводство и контрол“, зимен семестър, РО, под наименование „Професионална етика в счетоводството“, с хорариум 30/15, и съответно с хорариум 15/8 за ЗО.

4. В Софийския университет „Св.Св. Климент Охридски“ – има задължителна дисциплина в 1-ви курс, летен семестър, бакалавърска степен, спец. „Счетоводство, финанси и дигитални приложения“ на англ. език, с наименование „Финансова етика и професионални стандарти“ с хорариум 15/30. Не е ясно от заглавието на дисциплината (няма публично достъпна учебна програма), дали в нея намират място и по-специализираните въпроси, свързани с професионалната етика в счетоводството и одита. Но дори и такива да се разглеждат пред аудитория от студенти – първи курс, които все още не са изучавали никакви специални дисциплини, това за автора буди недоумение: как би било разбрано, възприето съдържанието на подобна дисциплина от страна на студентите? В магистърските специалности „Счетоводство и одит“, „Финанси, счетоводство и анализ на големи данни“ не присъства подобна дисциплина.

5. В Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“: в бакалавърската програма „Счетоводство“ – РО, в трети курс има като избираема дисциплина „Етика на професионалния счетоводител“ с хорариум 30/0 и също в задочната форма на обучение с хорариум 15/0. В двете магистърски програми „Счетоводство“ и „Счетоводство и анализ“ липсва информация за изучаване като самостоятелна дисциплина на курса „Професионална етика в счетоводството“ или „Етика на професионалния счетоводител“. В специалност „Финанси“ РО и ЗО фигурира като избираема дисциплина „Професионална етика“ (с хорариум 30/0, респ. 15/0), но няма публично достъпна учебна програма, от която да се види какво е нейното съдържание.

6. В Нов български университет – гр. София, в бакалавърска степен „Счетоводство и контролинг“, както и в магистърска степен „Счетоводство и одитинг“ липсва подобна самостоятелна дисциплина. От друга страна, в публикуваните на сайта на университета лаконични анотации на изучаваните специални дисциплини по счетоводство, контрол, одит, счетоводни стандарти, данъчно облагане, данъчен процес, финансов анализ липсва информация дали в тези дисциплини се отделя място на проблемите на професионалната етика в счетоводната и одиторската професия.

7. Във Варненския свободен университет (ВСУ) „Черноризец Храбър“ – бакалавърска степен (ЗО, ДО), специалност „Финанси и счетоводство“ няма публично-достъпна информация за изучаване на дисциплина с подобна насоченост (професионална етика в счетоводството/одита). В магистърските степени „Счетоводство и финансови отчети“ и „Финансов одит“: в интернет информацията относно профила и акцентите на обучението е посочено изучаване на въпросите на професионалната етика и независимост. Но в приложения линк (<https://ects.vfu.bg/магистър/>), където е представена информация за учебните програми по отделните дисциплини на тези магистърски специалности, липсва дисциплина „Професионална етика и независимост“.

8. В Бургаския свободен университет – в учебния план на бакалавърската специалност „Счетоводство и финанси“ липсва подобна дисциплина. Същото се отнася и до магистърските специалности „Счетоводство и контрол“ и „Съдебно-икономически експертизи“.

9. Във Великотърновския университет „Св.Св. Кирил и Методий“ в общото представяне на бакалавърската програма „Счетоводство и контрол“ е посочено, че „в обучението е поставен акцент на професионалната етика в счетоводството и в управлението на риска и вътрешния контрол“. (<https://www.uni-vt.bg/bul/spec/specinfo.aspx?sptype=1&tab=azb&mc=3080032&fmc>). И в публично достъпната информация за учебния план и учебни програми на тази специалност на сайта на ВТУ е видно, че дисциплината „Професионална етика в счетоводството“ се изучава като самостоятелна задължителна дисциплина, 5-и семестър, при задочна форма на обучение с хорариум от 15 часа – лекции, (<https://www.uni-vt.bg/bul/spec/infopack.aspx?sptype=1&mc=3080032&fmc=30800322&nspec=000707&specname>). Има и публично достъпна учебна програма. Тя много наподобява учебната програма на ИУ – Варна, но в нея липсват разглеждането на подходи за решаване на професионално-етични дилеми. В магистърската специалност „Счетоводство и контрол. Счетоводство и одит на нефинансовите предприятия“ за студенти, притежаващи ОКС „бакалавър“ или „магистър“ в същото професионално направление, като избираема се изучава дисциплината „Професионална етика и независимост“, РО, ЗО, втори семестър, с хорариум 30/15, респ. в магистърска специалност „Счетоводство и контрол. Счетоводство на предприятието“, за притежаващи ОКС „бакалавър“ или „магистър“ в същото професионално направление 3.8 Икономика (с обща продължителност 3 семестъра) като избираема се изучава дисциплината „Професионална етика и независимост“, РО, ЗО през втория семестър с хорариум 30/30, респ. за ЗО – 30 часа лекции през втория семестър. В магистърската специалност „Счетоводство и контрол“ (с обща продължителност 4 семестъра), за притежаващи ОКС „бакалавър“ или ОКС „магистър“ в други професионални направления се изучава дисциплината „Професионална етика и независимост“ като избираема дисциплина, трети семестър, РО, с хорариум 30/30. В задочната и дистанционната форма дисциплината също присъства като избираема, но е с хорариум само от 30 часа лекции. От учебната програма (еднаква за всички видове и форми на гореизброените

магистърски специалности) се установява, че основен акцент е поставен на проблемите на професионалната етика в сферите на финансовото и управленското счетоводство и много по-ограничено – в областта на одита и другите професионални услуги. Ограничен е и хорариумът относно етични дилеми и етични казуси (и подходите за тяхното решаване) – само 2 ч.

10. В Американския университет в Благоевград – бакалавърска специалност „Бизнес администрация“ с акцент върху счетоводството: няма отделна дисциплина „Професионална етика в счетоводството“, но в описанието на съдържанието на дисциплината „Финансово счетоводство за предприемачи“ е посочено, че редом с останалите въпроси се разглежда и този, свързан с етичните отговорности на счетоводителите. (<https://www.aubg.edu/courses/financial-accounting-for-entrepreneurs/>)

От проучването на база информацията в сайтовете на горните университети се установява, че трите български университета (УНСС София, ИУ Варна, СА „Д. Ценов“ Свищов), които имат най-продължителни традиции в обучението в областта на счетоводството, контрола, одита, финансовия анализ в България, са включили дисциплината „Професионална етика в счетоводството/и независимост“ като самостоятелна такава (или в бакалавърската, или в магистърската степен); съответно като избираема или задължителна дисциплина. Но между трите вуза се установява значимо различие в хорариума за изучаване на дисциплината, вкл. с или без провеждане на семинарни упражнения, както и различия от гл. т. на обхвата на учебното съдържание. Например в УНСС единствено публично достъпна е учебна програма без заглавие (на следния адрес: https://departments.unwe.bg/Uploads/Department/accountancy_b21ec_46_ProfessionalEthics.pdf), която включва 8 теми без посочване на хорариум по всяка една от тях; без посочване на задължителна и допълнителна литература, която могат да ползват студентите, както и без посочване на прилаганите обучителни подходи. Не е ясно преподавател/и с каква квалификация (вкл. дали е ДЕС и/или регистриран одитор) я преподава. От формулировката на 8-те теми в тази програма (няма посочено име на съставителя ѝ) се вижда, че основният фокус е професионалната етика в независимият финансов одит, както и във вътрешния одит и в публичния сектор. Липсват теми за етичните отговорности и дилеми в счетоводната професия, както и подходи за тяхното разрешаване. При анализа на учебната програма по „Професионална етика в счетоводството“ на Стопанска академия – Свищов (<https://www.univishtov.bg/bg/education/bachelor/bachelor-documentation/10041015>), е обратното: основен акцент се поставя на професионалната етика в счетоводството (на база публикуваното учебно съдържание) и почти липсват въпросите, свързани с професионалната етика в одита.

Учебната програма по „Професионална етика в счетоводството“ на ИУ – Варна (вж. https://ue-varna.bg/uploads/discipline_files/1557927488-01195_Profesionalna_etika_schetovodstvo_Master.pdf, както и ежегодното ѝ актуализиране, публикувано в електронните ресурси за едноименната дисциплина в платформата e-learn и на сайта на катедра „Счетоводна отчетност“: [7](https://ue-</p></div><div data-bbox=)

varna.bg/uploads/discipline_files/vAq1_01165_Profesionalna_Etika_Master_S K-SS_(022020).pdf) е изцяло съобразена с:

- ✓ Framework for International Education Standards for Professional Accountants and Aspiring Professional Accountants (IFAC, 2015, p. 6-19). Според образователните концепции на тази Обща рамка към Международните образователни стандарти за професионални счетоводители като главна цел на професионалното счетоводно образование IFAC поставя развитието на професионална компетентност, както и нейното постоянно поддържане. Но „професионалната компетентност надхвърля съвкупността от знания относно принципи, стандарти, факти и процедури. Тя е интеграция и приложение както на техническа компетентност, така и на професионални умения, а също и на професионални ценности, етика и разбирания (убеждения)“ (IFAC, 2015).
- ✓ Международен образователен стандарт 4 (IES 4 INITIAL PROFESSIONAL DEVELOPMENT – PROFESSIONAL VALUES, ETHICS, AND ATTITUDES (2019), издаден от Международната федерация на счетоводителите и ревизиран през 2019 г. (в сила от 01.01.2021 г. – промени, свързани с акцентирание върху професионалното отсъждане и професионалния скептицизъм) (IFAC, 2019 а, р. 140 – 155). Според IES 4 (МОС 4), т. 1 „Професионални ценности, етика и разбирания (убеждения) са характеристики, които идентифицират професионалните счетоводители като членове на професията. Те включват принципи на поведение, които се свързват и се считат за основополагащи, отличаващи черти на професионалното поведение“. Това ясно насочва към необходимостта бъдещите професионалисти да бъдат обучавани по тази проблематика. А в т. 2 на същия стандарт е посочено, че „Международните образователни стандарти са насочени главно към професионалните организации – членки на МФС (IFAC), но те биха могли да бъдат полезни и за образователните институции, работодателите, правителствените органи и всички други органи и лица, които подкрепят и работят за създаването и развитието на професионални счетоводители“. Това показва, че има възможност МОС 4 да се прилага при дефиниране на учебното съдържание на дисциплината „Професионална етика в счетоводството/одита“ в университетите, в които има специалности по счетоводство/одит/финанси.
- ✓ Международно образователно практическо изявление 1 Подходи за развитие и поддържане на професионални ценности, етика и разбирания (убеждения) (IFAC, 2019 b).

Дискусионен е подходът, следван от Софийския университет, от Нов български университет и от Американския университет в Благоевград. Там липсва самостоятелна дисциплина по професионална етика в счетоводството/одита както в бакалавърските, така и в магистърските им програми. Това буди въпросителни, като се има предвид, че анализиранияте специалности са акредитирани (или са съвместни програми) с водещи професионални организации на счетоводители (ACCA, CFA Institute, ICAEW

и др.), както и че са от англосаксонски и американски образователен тип. Вероятно в тези университети съществува разбирането, че обучението на студентите в областта на професионалната етика (в счетоводството, одита, контрола) е твърде тясно специализиран въпрос, за който подготовката на младите кадри следва да поемат наемащите ги след завършване специализирани счетоводни и одиторски компании, предприятията и/или съответната професионална организация. Този подход обаче в последните повече от 15 – 20 г. вече не е преобладаващо разбиране в западните, вкл. и в американските университети и сред международната професионална общност. **Твърде късно е за един млад професионалист да се запознава с етичните аспекти и отговорности на своята професия чак когато започне да упражнява тази професия. Той трябва да е подготвен, информиран предварително: още по време на своето следване.** Още повече че спецификата на България при създаването на кадри за счетоводната и одиторската професия исторически винаги е било задача главно на образователните институции (висши и специализирани средни учебни заведения), а не на професионалните организации на счетоводителите и одиторите или на одиторските предприятия.

ИДЕС, като водеща професионална организация в България през последните повече от 30 години, **се фокусира основно върху продължаващото обучение на вече лицензирани ДЕС и регистрирани одитори.** Разбира се, ИДЕС осъществява и подготвителни курсове за кандидати за ДЕС, но последните следва да имат нужната предварителна подготовка в 15 специализирани области съгласно изискванията на чл. 14, ал. 1 на ЗНФО. Тоест за разлика от традицията в англосаксонските страни, където е възможно подготовката на бъдещите ДЕС и регистрирани одитори да се осъществи единствено чрез обучение в професионалната организация и/или счетоводната/одиторската компания и без значение какво е предходното, вкл. висше образование на кандидата, в България историческата традиция (и нормативна рамка) е по-различна. Водещата роля за подготовката на бъдещите счетоводители, одитори, консултанти, експерти, финансови директори, специалисти, анализатори **е възложена на университетите.** И е твърде дискуссионно доколко университетите в България, особено през последните 10-ина години на демографска криза и спорни образователни решения, вкл. и при управлението и администрирането на висшето образование, изпълняват тази своя функция, исторически делигирана им от българското общество от повече от столетие. Тоест в България ролята на професионалната организация (напр. ИДЕС), на водещите счетоводни и одиторски компании, на бизнеса, който наема кадрите, **е главно да партнират на университетите и на съответните специализирани катедри.** Те очакват младите хора, завършвайки университета, в максимална степен да са подготвени за упражняване на счетоводната професия (в различните ѝ направления и нива). Именно поради това висшите учебни заведения в България и по-конкретно – катедрите в тях, които предлагат специалности в областта на счетоводството, одита, контрола, счетоводството и финансите, следва *изцяло да съобразяват предлаганото учебно съдържание, изучавани дисциплини и преподавателски подходи с това, което професионалните организации, водещите счетоводни и одиторски компании и бизнесът*

изискват/се нуждаят, защото все по-честа практика е счетоводството, одитът, контролът, анализът, финансите да се развиват много по-бързо от теорията и от академичните изследвания.

Все в тази връзка (относно проактивната роля на професионалната организация и бизнеса спрямо университетската подготовка и учебно съдържание при обучението на бъдещите счетоводители, одитори, консултанти, финансови експерти и специалисти) интерес предизвиква и въпросът: Какви критерии прилага ИДЕС за признаване на положен изпит по „Професионална етика и независимост“ съгласно изискванията на чл. 14, ал. 1 от ЗНФО? Достатъчно ли е кандидатът за дипломиран експерт-счетоводител да представи дипломата си, в която фигурира като успешно положен изпит с подобно наименование и съответен хорариум (вж. Правила за провеждане на изпити за придобиване на правоспособност ДЕС), или ИДЕС следва да е разработил минимално задължително съдържание по всяка една от 15-те задължителни дисциплини (вкл. Професионална етика и независимост), които кандидатът за ДЕС следва преди това да е положил? Авторът на настоящото изследване категорично счита, че ИДЕС следва да направи това и като основа да му послужат Международните образователни стандарти, разработени и периодично актуализирани от Международната федерация на счетоводителите, както и свързаните с тях Обща рамка за Международни образователни стандарти за професионални счетоводители, както и другите, свързани с тях изявления, пояснения и становища на МФС (IFAC). Аргументите за подобно разбиране от страна на автора са:

1. Международната федерация на счетоводителите е най-многобройната и международно призната организация на професионалисти от областта на счетоводната и одиторската професия. Тя работи активно вече повече от 45 г. (създадена е през 1977 г. в Ню Йорк, САЩ) в посока на утвърждаване, подобряване и развитие на професията, като привлича в своята работа най-добрите, водещи специалисти – и академични учени, и практики, експерти в областта на счетоводството, одита и финансите, от целия свят. Тоест едва ли нейната експертиза във всяко едно направление на професията може да бъде поставено под съмнение.

2. Конкуренцията между университетите, демографските и поколенчески проблеми, начинът на привличане на университетски преподаватели и на академично израстване и свързаните с тях въздействия върху качеството на университетското образование водят до твърде спорни решения от гл. т. на наименование, съдържание, размер на хорариума, начин на преподаване и оценяване на студентите, на редица специални дисциплини в областта на счетоводството, контрола, одита, финансите. Това налага при акредитацията на съответните специалности от областта на счетоводството, одита НАОА да постави като водещи критерии стандартите, изявленията и препоръките в тази област на водещи, международно утвърдени професионални организации, каквато в случая се явява Международната федерация на счетоводителите (IFAC).

Освен от университетите обучението по проблемите на професионалната етика се осъществява и от страна на одиторските компании. Потвърждение за това са публично-достъпните доклади за

прозрачност на компаниите, одитиращи предприятия от обществен интерес. **Авторът е прегледал тези на Голямата четворка, като на база на декларираното в докладите им за прозрачност за 2022 г.** (PwC, 2023; КПМГ, 2023; Делойт България, 2023; Ърнст&Янг България, 2023) са систематизирани съвкупността от мерки, механизми, начини, чрез които големите одиторски компании работят с персонала си в посока на познаване и следване на принципите и правилата на професионалната етика:

1. И четирите големи одиторски компании отделят значително място в своите доклади за прозрачност на значението, важността и следването принципите на професионалната етика.

2. И четирите имат свой фирмен, глобален за мрежата, кодекс за поведение, чрез който искат да вплетат корпоративната си култура и ценности в ежедневната си работа.

3. И четирите ежегодно извършват задължително обучение по етична проблематика на всички съдружници и служители, както и попълване на годишни потвърждения/декларации относно спазване на изискванията, като част от системата за поддържане на етичните изисквания.

4. Всички съдружници и служители получават онлайн обучение за фирмените политики за независимост, както и свързани с това теми. Допълнително се предоставя и присъствено обучение на служителите в зависимост от техните нужди от специалистите по независимост, риск и качество.

5. Във всяка една от четирите големи одиторски компании е създаден механизъм за докладване на проблеми. Съществува и възможност за анонимно подаване на сигнал на глобално ниво в рамките на мрежата.

6. В стандартите за наемане на служители четирите одиторски компании включват по време на интервюиране и поведенчески въпроси с цел оценка на образованието и нивото на професионално-етично мислене на кандидатите.

7. И четирите имат съдружник по етика и независимост, който носи основната отговорност за въвеждането и изпълнението на политиките и процедурите по етика и независимост в компанията.

8. И четирите имат разписани детайлни политики и процедури за независимост, които отразяват изискванията, залегнали в Международния етичния кодекс на професионалните счетоводители на Съвета за международни стандарти по етика за счетоводители (IESBA). Те са част от Глобалния наръчник за качество и управление на риска, който се прилага за всичките им фирми от мрежата.

9. И в четирите, с цел непрекъснато усъвършенстване, се провеждат редовни оценки на програмата за обучение и комуникации по въпросите на етиката и ревюта и се получава обратна връзка от съответните специалисти чрез годишно етично проучване.

10. И в четирите има изградени системи за управление на инциденти, свързани с професионално-етични проблеми.

ИДЕС, като професионална организация, също полага усилия за поддържане на професионалната квалификация на ДЕС и на регистрираните одитори по въпросите на професионалната етика. Това се осъществява главно чрез провеждане на обучителни курсове, семинари, но главно когато има съществени промени в Международния етичен кодекс на професионалните счетоводители. **Ежегодно обучение по тази проблематика обаче липсва.**

3. Проблеми за решаване

На базата на анализа на информацията относно университетското обучение по професионална етика в счетоводството/одита у нас, като водещи проблеми се очертават:

- ✓ липсата на подобна дисциплина както в бакалавърската, така и в магистърската степен по счетоводство/одит/контролинг/финанси на редица университети, където има такива специалности, вкл. и липсата на разглеждане на отделни нейни проблеми в други счетоводни дисциплини или такива по контрол/одит. Подобна липса се забелязва в университети, които имат по-къса история и традиции в обучението на висши счетоводни кадри;
- ✓ немотивираното разнообразие в учебното съдържание на дисциплината, което в повечето случаи не е съобразено в достатъчна степен с изискванията и препоръките в това отношение на Международната федерация на счетоводителите (МФС), а главно е израз на предпочитанията на съответния съставител/преподавател на програмата и на личната му подготовка по тематиката;
- ✓ честа липса на публично достъпни учебни програми по дисциплината, от които да се види изучаваното съдържание;
- ✓ изучаване на дисциплината в неподходяща учебна година/семестър, например в първи, втори, трети курс на бакалавърската степен по счетоводство, одит, финанси, контрол. Считаме, че това е сравнително рано от гл. т. на обхвата, съдържанието и броя на изучаваните до момента специални дисциплини. В завършващия етап от бакалавърското обучение – в четвърти курс, или в магистърската степен студентите са по-добре подготвени за усвояване на материята по дисциплината „Професионална етика в счетоводството/одита/независимост“;
- ✓ дисциплината да е включена в учебната програма като избираема. Считаме това за неприемливо, защото е задължение (а не въпрос на избор) на всеки един студент да се запознае с професионално-етичната страна на своята професия;
- ✓ недостатъчен хорариум от часове, вкл. липса на часове за упражнения по дисциплината. Последното би лишило студентите от възможността да дискутират, анализират различни професионално-етични дилеми и реални казуси, чрез които да се усвои теоретичният материал и нормативно-правната рамка, на които се базират принципите и правилата на професионалната етика;

- ✓ невключване в учебното съдържание на коментар и дискусия по правната рамка: Закон за независимия финансов одит (ЗНФО) и Международен етичен кодекс на професионалните счетоводители (МЕКПС);
- ✓ ограничено разглеждане на професионално-етичните аспекти (главно само при извършването на счетоводни услуги; по-рядко в одита), като се пропускат редица важни етични аспекти и при останалата гама професионални услуги: данъчни, финансови услуги, бизнес консултиране; управление на активите на клиента и др.;
- ✓ формулираните въпроси в учебното съдържание често са предимно теоретични, като липсва представяне и дискусии върху реални професионално-етични казуси, т.е. върху практическата страна на проблематиката;
- ✓ използване на сравнително остаряла литература по дисциплината; преобладаващите източници са от областта на общата, бизнес етиката и корпоративната етика, и пропускане/невключване към списъка на задължителната и допълнителната литература на твърде богатата (от последните 10 – 15 г.) литература в областта на професионалната етика в счетоводството/одита, вкл. множеството материали, препоръки, публикации на МФС;
- ✓ от оскъдната публично достъпна информация на сайтовете на изследваните университети не става ясно какви обучителни подходи се прилагат (извън формалното им описание);
- ✓ няма информация дали съставителите на учебната програма по дисциплината и водещите я имат нужния практически опит (извън академичното си образование). За предпочитане е това да са лица, които упражняват професията и най-вече – ДЕС и регистрирани одитори.

На база изброените по-горе проблеми **основните направления, в които следва да работят университетите у нас, вкл. с помощта и партньорството от страна на професионалната организация ИДЕС, 4-те големи и другите одиторски компании, счетоводните предприятия и бизнеса, в посока развитие и подобряване професионално-етичната подготовка, ценности и разбирания на бъдещите счетоводители и одитори, са:**

1. Международната федерация на счетоводителите е създала богат набор от материали, стандарти, становища и пр. Те следват да бъдат основата, ядрото при обучението и на учебното съдържание, като всеки преподавател може да ги обогатява, надгражда, развива.
2. В бакалавърската (респ. в кой семестър) или в магистърската степен; при какъв хорариум; да има или не упражнения; как да се измерват резултатите от подобно обучение са все въпроси, на които най-точен отговор могат да дадат съответните специализирани катедри по счетоводство, контрол, одит, съобразно внимателна преценка на цялостния учебен план и насоченост на съответната счетоводна специалност. Това обаче следва да е в полза на студентите и да е

съобразено с целите на подобна дисциплина и с очакванията на бизнеса и обществото. Преди изучаване на тази дисциплина студентите следва да са преминали всички или значителна част от специалните дисциплини, за да имат здрава основа относно това – какви са обхватът, функциите, спецификата, отговорностите на счетоводната/одиторската професия. В хода на обучението следва да се предвиди достатъчно време (най-вече под формата на упражнения) за дискусии, примери, решаване на професионално-етични казуси.

3. Етиката в професията, дори и базираща се на общите принципи и правила на морала, има редица специфични особености, които са свързани с характера и вида на услугите, които тя предоставя. А с последните е запознат само човек, който има съответното образование, професионална квалификация и желателно, дори задължително – и практически опит в професията. Авторът категорично не може да се съгласи с разбирането, че главно лица с философско образование (защото етиката е клон на философията) са подходящи да преподават подобна дисциплина (вж. Драмалиева, В., 2020). Много голямо преимущество би било, ако водещият подобна дисциплина практикува/или има достатъчен практически опит в областта на счетоводството и особено – на независимия финансов одит. Защото към последната категория професионални услуги професионално-етичните изисквания са най-строги и детайлно регламентирани.
4. Продължаващото обучение в областта на професионалната етика следва да се осъществява от професионалните организации (ИДЕС) по възможност – ежегодно; от големите счетоводно-одиторски фирми, одиторските предприятия и кантори и по пътя на постоянното поддържане на квалификацията, вкл. самообучение от страна на всеки професионалист.

4. Заключение

Извършеното проучване относно обучението по професионална етика в счетоводството/одита в университетите в България, както и действията на ИДЕС и на фирмите от Голямата четворка у нас в това направление **водят да следните по-съществени изводи:**

- ✓ Налице е позитивно отношение на обучаващи катедри по счетоводство/одит/финанси към проблемите на професионалната етика и е видим стремежът им тази проблематика да присъства в учебните програми. Значителен тласък в това отношение има приетият през 2016 г. ЗНФО, в чиито чл. 14, ал. 1, сред задължителните 15 области на подготовка на лицата, кандидати за ДЕС, следва да присъства професионалната етика и независимост.
- ✓ Специализираните катедри по счетоводство, одит, контрол основателно преценяват, че воденето на такава дисциплина е от компетентността на колеги със счетоводно образование. Не всички обаче са я поверили на преподавател, който освен счетоводна

квалификация има и правоспособност ДЕС и/или регистриран одитор. Считаме, че последното би било от значителна полза при представяне на практическите аспекти на професионалната етика при реални казуси и ситуации.

- ✓ Обхватът, подходът и самото учебно съдържание на дисциплината в изследваните университети значително се различават, което не е приемливо, като се има предвид силната регулация на проблемите на професионалната етика през последните години (както в България, така и в международен аспект). Това налага унифициране на учебното съдържание, за което много голяма помощ са съответните образователни стандарти, изявления, материали и препоръки на МФС (IFAC).
- ✓ ИДЕС има възможност и следва да увеличи образователните си семинари, обучения, публикации и инициативи, свързани с подобряване нивото на професионалната етика на професията и постоянното ѝ текущо поддържане.
- ✓ Големите одиторски компании работят усилено и постоянно за подобряване подготовката на своя персонал в областта на професионалната етика и ценности. Крупните финансови скандали през последните години показват, че проблемите при тях в това отношение са свързани с т.нар. „тон от върха“. Това, заедно с възможността да представят своя опит и разбиране относно етичните аспекти на професията пред обучаващите се студенти, техни бъдещи кадри, следва да се подобри и развива, вкл. чрез партниране със специализираните катедри и с ИДЕС.

Библиографска справка:

1. Делойт България ООД (2023). Доклад за прозрачност за 2022 г., https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/bg/Documents/audit/TransparensyBG/Audit%20Transparency%20Report_%202020-BG.pdf
2. Драмалиева, В. (2020). Перспективи и проблеми на обучението по приложна етика в Университета за национално и световно стопанство, <https://www.unwe.bg/doi/alternativi/2020.2/ISA.2020.2.06.pdf>, DOI: <https://doi.org/10.37075/ISA.2020.2.06>
3. Интернет сайтовете на 10-те изследвани университети в България (достъпени в периода 05 – 31.07.2023 г.)
4. КПМГ (2023). Доклад за прозрачност за 2022 г., <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/bg/pdf/bg-Transparency-Report%202022-bg.pdf>
5. Ърнст&Янг България (2023). Доклад за прозрачност за 2022 г., https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/bg_bg/generic/transparency-report/ey-transparency-report-bulgaria-bg-for-2022.pdf

6. Claire, E., A. Pernsteiner (2014). *The Accounting Ethics Course Reconsidered*, *Global Perspectives on Accounting Education Volume 11*, 2014, 77 – 99.
7. Dellaportas, S. (2006). *Making a Difference with a Discrete Course on Accounting Ethics*. *J Bus Ethics* 65, 391 – 404 (2006). <https://doi.org/10.1007/s10551-006-0020-7>
8. Dellaportas, Steven; Jackling, Beverley; Leung, Philomena; Cooper, Barry J., (2011). *Developing an Ethics Education Framework for Accounting Journal of Business Ethics Education; Edinburgh Vol. 8, (2011): 63 – 82.*
9. IFAC (2015). *Framework for International Education Standards for Professional Accountants and Aspiring Professional Accountants (2015)*, par. 17 - 18 https://www.ifac.org/_flysystem/azure-private/publications/files/Handbook-of-International-Education-Standards-2019.pdf
10. IFAC (2019 a). *IES 4 Initial Professional Development – Professional Values, Ethics, and Attitudes (2019)*, https://www.ifac.org/_flysystem/azure-private/publications/files/Handbook-of-International-Education-Standards-2019.pdf, p. 140 – 155.
11. IFAC (2019 b). *International Education Practice Statement IEPS 1 Approaches to Developing and Maintaining Professional Values, Ethics and Attitudes*, https://www.ifac.org/_flysystem/azure-private/publications/files/ieps-1-approaches-to-deve.pdf
12. Mardawi, Zeena, Seguí-Mas, Elies, Tormo-Carbó, Guillermina (2021). *Rethinking the Accounting Ethics Education Research in the Post- COVID-19 context*, *Cogent Business & Management*, ISSN 2331-1975, Taylor & Francis, Abingdon, Vol. 8, Iss. 1, pp. 1 – 18, <https://doi.org/10.1080/23311975.2021.1984627>
13. PwC (2022). *PwC's Global Economic Crime and Fraud Survey 2022*, <https://www.pwc.com/gx/en/forensics/gecsm-2022/pdf/PwC%E2%80%99s-Global-Economic-Crime-and-Fraud-Survey-2022.pdf>
14. PwC (2023). *Доклад за прозрачност за 2022 г.*, https://www.pwc.bg/bg/publications/assets/PwCBG_Transparencyreport_PwCAuditOOD_BG.pdf

**PROFESSIONAL ETHICS TRAINING IN ACCOUNTING AND AUDITING:
PROBLEMS TO BE SOLVED**

Prof. Fanya A. Filipova, CPA

*University of Economics, Varna,
Accounting Department*

Key words:	Summary
<p><i>Professional ethics</i></p> <p><i>Ethics in accounting</i></p> <p><i>Teaching professional ethics in auditing</i></p> <p><i>Professional code of ethics of accountants</i></p> <p><i>Ethical dilemmas in the accounting profession</i></p> <p><i>Approaches to teach accounting ethics.</i></p> <p style="text-align: center;">JEL classification:</p> <p><i>I23, M16, M41</i></p>	<p><i>The study briefly analyzes the state of training in professional ethics in accounting and auditing in the universities around the world and mainly, in Bulgaria. The need, the benefits of such training are defended. Publicly available information on training (or lack thereof) in professional ethics in accounting/auditing for 10 universities in Bulgaria is collected and their curricula are discussed. As a result of the analysis of the differences in approaches, the author supports the understanding, that the problems of professional ethics in accounting/ auditing should be considered in a standalone academic discipline, that is compulsory (not optional); with an appropriate horary of lectures and seminars (e.g. 30/30); in the last year of the bachelor's and/or in the master's degree with the study of accounting/auditing. Its educational content and educational approaches should be based on experience, achievements, the recommendations, standards and training materials developed by the International Federation of Accountants (IFAC) and its special International Accounting Education Standard Board (IAESB) and International Ethics Board (IESB). Attention is also paid to the role of ICPA (IDES – Institute of Bulgarian CPAs) and the firms from the Big Four, in terms of training and maintaining the qualifications of accountants and auditors in the field of professional ethics.</i></p>